

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Українська Академія Наук

Гілея

Науковий вісник

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 82 (№ 3)

Київ – 2014

Фахове видання

з філософських, політичних та історичних наук, затверджено постановами президії ВАК України
(протокол № 1-05/2 від 10 березня 2010 р. та протокол № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 6 від 23 січня 2014 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 14-01-24 від 24 січня 2014 р.)

Шеф-редактор –

В. П. Андрущенко,
д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор –

В. М. Вашкевич, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори –

В. І. Гончаров, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
О. П. Кивлюк, д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. В. Кривошея, д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
І. М. Предборська, д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ)

Відповідальний секретар –

В. Б. Халамендик, д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Рецензенти: **М. І. Панчук**, д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

М. Т. Степико, д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
І. Г. Онищенко, д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Н. В. Коваленко, д-р соц. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна рада:

В. П. Андрущенко – д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

В. М. Вашкевич – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

В. Б. Євтух – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

А. І. Зеленков – д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

В. Ф. Колесник – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)

Р. Мирзаханян – д-р іст. наук, проф. (Вірменія, Єреван)

М. І. Михальченко – д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України
(Україна, Київ)

В. Ф. Солдатенко – д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)

Редакційна колегія:

З соціологічних наук:

В. А. Бурляєва – д-р соц. наук, проф. (Росія, Невинномиськ)
О. М. Дікова-Фаворська – д-р соц. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Т. А. Жижек – д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. В. Лапина – д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Л. Л. Макаренко – д-р пед. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ю. В. Романенко – д-р соц. наук, проф. (Україна, Київ)
Ю. І. Яковенко – д-р соц. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З історичних наук:

І. Н. Войцехівська – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Б. М. Гончар – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
І. І. Дробот – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
М. А. Журба – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Г. Г. Лазько – д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
В. П. Михайлюк – д-р іст. наук, проф. (Україна, Луганськ)
А. Миколайчук – д-р хаблітований (історія), проф. (Польща, Познань)
Т. А. Стоян – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Л. М. Чернега – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Ю. І. Шаповал – д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

В. Г. Акоюн – д-р філос. наук, ст.н.с. (Україна, Київ)
О. О. Базалук – д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
В. П. Бех – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Г. І. Волинка – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. Г. Воронкова – д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Е. М. Герасимова – д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім.
М. П. Драгоманова)
В. О. Жадько – д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. В. Кучепал – д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
В. І. Муляр – д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
О. Ф. Онїпко – д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
С. Тецлав – д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгош)
М. М. Прохоров – д-р філос. наук, проф. (Росія, Ніжній Новгород)
О. Б. Скородумова – д-р філос. наук, проф. (Росія, Москва)
О. В. Уваркіна – д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
С. М. Яшанов – д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Б. І. Андрусишин – д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
О. В. Бабкіна – д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
К. В. Балабанов – д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
І. М. Варзар – д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
В. А. Войналович – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
М. С. Іванов – д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
В. О. Котигоренко – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
І. Л. Морозов – д-р політ. наук, проф. (Росія, Волгоград)
О. В. Попова – д-р політ. наук, проф. (Росія, Санкт-Петербург)
С. Ю. Римаренко – д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
В. Л. Савельєв – д-р іст. наук
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП “Видавництво “Гілея”, 2014. – Вип. 82 (№ 3). – 484 с.

Концепція вісника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики наукового видання охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

The state-organized migration "to the East" attracted a significant amount of the participation of the Ukrainian population. Accordingly the liberated labour market was filled with the representatives of the "folk migration" of the Russian provinces, that was reflected in the labour force participating in the coal-mining industry.

Keywords: South-East Ukraine, coal-mining and metallurgical industry, labour migration, inhabitation of Siberia and the Far East.

Саманцов А. П., кандидат исторических наук, доцент, докторант, Харьковский национальный университет им. В. Каразина (Украина, Харьков), samancov_ar@mail.ru

Трудовая миграция XIX в. и ее влияние на развитие производительных сил каменноугольной металлургической промышленности Юго-Восточной Украины

Передвижение населения традиционно выступало одним из главных условий формирования рынка труда. Историческая обусловленность этого процесса определялась, в первую очередь, действиями правительства, которое имело для этого все полномочия и рычаги управления. Соответственно, целью работы являлось изучение действий правительства направленных на регулирование потоков рабочей миграции, и её непосредственное влияние на каменноугольную промышленность.

В результате проведенного исследования были сформулированы предварительные выводы, которые обобщают авторские интерпретации и предположения. Автор акцентирует внимание на наличие двух периодов в государственной политике XIX ст., каждому из которых присущи свои особенности и характерные черты. Среди них, одной из главных особенностей стало одновременное сосуществование двух видов миграции – регулируемой (государственной) и не регулируемой (народной).

Организованная государством миграция "на Восток" привлекла к своему участию значительное количество украинского населения. Соответственно освобожденный рынок рабочих рук заполнялся представителями "народной миграции" из российских губерний, что нашло свое отражение в структуре рабочей силы принимающей участие в каменноугольной промышленности.

Ключевые слова: Юго-Восточная Украина, каменноугольная и металлургическая промышленность, трудовая миграция, заселение Сибири и Д. Востока.

* * *

УДК 94(477-25):358.11."16/17"

Назаренко В. М.
аспірант, Київський національний університет
імені Т. Шевченка (Україна, Київ),
NazarenkoWad@gmail.com

Артилерійські формування київського гарнізону (друга половина XVII–XVIII ст.): управління, організація, особовий склад

Розглянуто артилерійські формування київського гарнізону (друга половина XVII–XVIII ст.). Аналізується еволюція системи управління гарнізонною артилерією у вказаний період. Визначається специфіка підпорядкування артилерійської команди київського гарнізону. На основі неопублікованих джерел встановлюються імена командирів київської артилерійської команди у XVIII ст. і реконструюється її поділ на окремі структурні частини. З'ясовуються обов'язки особового складу артилерійських формувань київського гарнізону. Встановлюється динаміка чисельності артилеристів у складі київської залоги в другій половині XVII–XVIII ст. Підкреслюється зростання частки артилеристів у складі російського гарнізону в м. Києві від менш ніж 1% у середині XVII ст. до 10% наприкінці XVIII ст.

Наголошується, що стратегічне положення Києва змушувало російський уряд постійно обати про бойовий потенціал київського гарнізону, зокрема – в забезпеченні сучасною і багаточисельною артилерією, яку обслуговували кваліфіковані спеціалісти. Значається, що артилерійська команда київського гарнізону була найчисельнішою на українських землях, які входили до складу Російської імперії.

Ключові слова: Київ, гарнізон, артилерія, управління, каноніри.

Роль російського військового чинника, зокрема гарнізонних військ, у процесі інкорпорації українських земель до складу Російської держави у другій половині XVII–XVIII ст. завжди розглядалася в історіографії лише у загальному контексті. У той же час дослідження гарнізонів, зокрема системи управління гарнізонними військами на землях Гетьманщини, специфіки структури різних залог, чисельності особового складу та завдань, що на нього покладалися, дає змогу з'ясувати форми, практики і характер військової політики Російської держави щодо українських земель у другій

половині XVII–XVIII ст. Київ у даному випадку є найкращим прикладом, оскільки в цьому місті розміщувався найчисельніший із російських гарнізонів.

У даній статті, на основі аналізу наукової літератури із зазначеної проблематики та залучення широкого кола джерел, представлена спроба розглянути систему управління гарнізонною артилерією київського гарнізону, реконструювати структуру артилерійських формувань гарнізону, з'ясувати коло обов'язків особового складу та встановити динаміку чисельності артилерійських службовців протягом другої половини XVII–XVIII ст. Серед основних досліджень, присвячених зазначеній проблематиці слід відзначити праці узагальнюючого характеру О. Чернова [1] та Л. Бескровного [2], а також роботи дослідників з окремих аспектів історії артилерійських формувань Російської держави і другій половині XVII–XVIII ст.: управління і структури (М. Бранденбурга [3] та Д. Струкова [4]), особового складу (О. Левикіна [5] та А. Ракітіна [6]).

Зростання ролі артилерії у ході ведення військових дій змушували російський уряд постійно нарощувати чисельність артилерійського парку та гарматної обслуги. На час уведення російського гарнізону до міста Києва у лютому 1654 р. російська артилерія поділялася на кріпосну, польову та продовжувався процес формування полкової артилерії. Головним органом управління артилерією в Російській державі був Пушкарський приказ. На момент введення до Києва російського гарнізону, артилерійська обслуга царської армії складалася із пушкарів та "затинщиків", що перебували у віданні Пушкарського приказу. Безпосередньо на місцях пушкарі підпорядковувалися місцевому воєводі.

Перетворення в адміністративній і військовій сферах, що провадилися в Російській державі наприкінці XVII – першій третині XVIII ст., в свою чергу наклали свій відбиток на управління гарнізонними військами, в т.ч. артилерійськими підрозділами, що несли гарнізонну службу. У 1701 р. Пушкарський приказ було перетворено у Приказ Артилерії, який поступово втрачав свою компетенцію і роль в управлінні артилерією російської армії. Із 1710–х рр. головними органами управління артилерією в російській державі стають Санкт-Петербурзька Артилерійська Канцелярія [4, с. 49–53]. Із 1729 р. за головним органом управління артилерією в Російській імперії закріплюється назва "Канцелярія Головної Артилерії і Фортифікації" (у складі якої було гарнізонне повіття) [4, с. 137, 176–177], яка фактично підпорядковувалася Сенату [2, с. 71]. Проте на практиці Військова колегія неодноразово намагалася підпорядкувати собі головний артилерійський орган.

У XVIII ст. безпосередньо на місцях гарнізонні артилерійські формування підпорядковувалися генерал-губернаторам і обер-комендантам. При цьому, Канцелярія Головної Артилерії і Фортифікації неодноразово намагалася вивести артилерійські гарнізонні формування з-під підпорядкування губернської влади. У Києві, окрім того, розміщувався штаб (канцелярія) Київського департаменту, до якого спочатку входили Смоленськ, Київ, Переволочна, Полтава, Переяслав та Чернігів (у 1765 р. перелік міст дещо змінився). Очільник департаменту здійснював управління над артилерійськими командами гарнізонів зазначених міст,

а також над частинами корпусів облогової і польової артилерії, що могли розміщуватися у фортецях [7, арк. 1]. Фактично на місці артилерійська команда київського гарнізону перебувала у подвійному підпорядкуванні – київського обер-коменданта та керівника місцевого артилерійського департаменту. Останні, як правило, мали звання генерал-майора, тобто той самий чин, що й більшість київських обер-комендантів. У 1750–х – 1762 рр. Київський департамент очолював Олексій Чирков [8, арк. 4зв; 7, арк. 1], спочатку у званні полковника, а потім – генерал-майора. О. Баїов згадує у 1737 р. капітана артилерії Чиркова як відповідальну особу, що займалася доставкою в Київ облогової артилерії російської армії [9, с. 326]. Цілком можливо, ще це одна й та сама особа. Після 1762 р. і до 1781 р. Київський департамент очолював генерал-майор Андрій Романович Лівен.

На чолі команди стояв штаб-офіцер у званні майора, проте через некомплект частіше це були нижчі за званням офіцери. Одним із перших командирів київського артилерійської команди був майор Фондерберк (?–1723 – 31 травня 1733 рр.) [10, арк. 1; 11, арк. 1]. Після смерті Фондерберка команду очолював прапорщик Фліжніков (очевидно як виконувач обов'язків командира) [11, арк. 1, 3]. Серед інших командирів відомий Іван Крюков, який у 1765 р. зазначений капітаном [12, арк. 1зв], а в 1778 р. – майором [13, арк. 2зв].

Структурний поділ артилерійської частини київського гарнізону відбувся лише у XVIII ст., оскільки у другій половині XVII ст. гармаші були не чисельною складовою залоги і тому не виникло потреби ділити їх на якісь окремі підрозділи. Унаслідок технологічного поступу в артилерії і зростання її ролі у веденні війни, відбувається збільшення чисельності артилерійських формувань, ускладнюється їх структура, поглиблюється поділ артилеристів за рівнем функціональних обов'язків. Не оминають ці зміни і гарнізонні артилерійські формування. Відомість про виплату жалування особовому складу команди у 1765 р. фіксує наявність 2 рот у складі артилерійської команди [12, арк. 1зв–7]. Окремо записано технічний персонал – майстрових. У джерелах засвідчується також функціонування канцелярії. Можливо вона була частиною канцелярії командира Київського департаменту. У 1765 р. згадується 5 штатних писарів [14, с. 94–95]. До роботи в канцелярії у якості копійців залучалися діти артилеристів, які навчалися у гарнізонній школі (у 1771 р. таких було 5 чол.) [15, арк. 1–9зв].

Штаб артилерійської команди у 1727 р. складався лише з штаб-офіцера (майора) та обер-офіцера (капітана чи прапорщика). У 1733–1734 рр. згадуються майор, прапорщик, поручик, 2 підпоручики та штик-юнкер [11, арк. 3, 12, 16]. За штатом 1765 року штаб артилерійської команди складався із майора, капітана, поручика, 2 підпоручиків і штик-юнкера [14, с. 94–95]. У зазначений період, неуплектованість офіцерського складу в російській армії мав хронічний характер, особливо це стосувалася спеціалістів з артилерійської та інженерної справи. Так, у 1796 р. в складі команди мало бути 7 обер-офіцерів, а в дійсності в Києві їх було лише 3 [16, арк. 20зв].

Основу бойового складу артилерійської обслуги київського гарнізону у другій половині XVII ст. складала пушкарі, а у XVIII ст. – каноніри та бомбардири. У другій половині XVII ст. київські пушкарі виконували не лише військові, але й адміністративні і господарські функції [17, арк. 41зв–42; 18, арк. 28зв–29]. Від гармашів у другій половині XVII ст. вимагалася володіння мінімальними навиками артилерійської справи, хоча деякі проходили спеціальну підготовку, зокрема і в Києві [5, с. 177].

У XVIII ст. основу бойового складу артилерії складала бомбардири і каноніри. Бомбардирами були артилеристи з підвищеною кваліфікацією, які володіли не лише навичками заряджати гармати і наводити їх на ціль, але й споряджати різні види артилерійських припасів. Фактично бомбардири, як артилерійська обслуга, закріплювалися за мортирами і гаубицями. Чисельність бомбардирів у гарнізонних військах була порівняно меншою ніж канонірів, а жалування вищим. У відомості про виплату жалування за 1734 р., у складі артилерійської команди бомбардирів у складі артилерійської команди не зазначено. За штатом 1765 р., чисельність бомбардирів артилерійської команди складала 65 чол. При цьому штатна чисельність бомбардирів, що несли службу у Печерській фортеці, була тоготною кількості мортир і гаубиць (на 40 мортир і гаубиць – 40 бомбардирів), проте такого співвідношення не було щодо Старокиївського укріплення (на 7 мортир і гаубиць припадало 25 бомбардирів) [16, арк. 15; 14, с. 94–95]. Подібна до Печерської фортеці пропорція чисельності бомбардирів та мортир і гаубиць була і у фортеці Св. Єлисавети (тобто за штатом за кожною 1 мортирою чи гаубицею закріплювався 1 бомбардир) [19, арк. 5–5зв, 32зв–33].

Каноніри становили основну обслугу гармат. Поділ канонірів на власне канонірів та гантлангерів (молодших канонірів) дає підстави говорити про певні відмінності у їхніх навичках і вміннях. Гантлангери, очевидно, виконували допоміжну роботу: чистили гармати, охолоджували стволи і т.п. Згідно “Записки о фортеціях” від 1724 р., для кожних 2 гармат, що перебували на озброєнні Печерської фортеці, передбачалося мати обслугу із 3 канонірів [20, с. 393–394]. Згідно штату 1765 р., в складі київської артилерійської команди мало нести службу 255 канонірів [14, с. 94–95]. Очевидно, що пропорція канонірів щодо гармат складала 1:1, оскільки за штатом на озброєнні 2 фортець мало бути 255 гармат [16, арк. 15].

У XVIII ст. до складу артилерійської команди входили також службовці цейхгаузів – цейхквартири, цейхшрейбери (писарі), цейхдинери. Технічний персонал артилерійської команди становили майстрові. У 1727 р. в складі артилерійської команди майстрових не зазначено [21, с. 161]. Очевидно, “майстрові функції” поклалися безпосередньо на бойовий склад команди. Вже в 1734 р. в документах згадуються слюсарі, ковалі, колісники, токарі, столяри і т.д. За штатом 1765 р., у складі київської артилерійської команди зазначено 51 майстровий чин (лафетні майстри, майстри-ковалі, підмайстри, колісники, столяри, токарі, бочкарі, палящики, слюсарі, ковалі, пороховщики) [14, с. 94–95].

Варто зазначити, що у XVIII ст. у Києві розміщувалися частини корпусів облогової і польової

артилерії [22, с. 19; 14, с. 251]. Наскільки вони були інтегровані до складу гарнізонних структур визначити складно, проте не врахування їхнього бойового потенціалу давало б неповну картину обороноздатності Києва і українських земель, що входили до складу Російської імперії. Також у 1760–х рр. у Києві строюється Арсенал. У відомості про виплату жалування особовому складу артилерійської команди за 1765 р. зазначено і арсенальних службовців (менше 50 чол.) [12, арк. 1–7зв]. Можливо – це, так звана, “арсенальна команда” [23, с. 70], яка перебувала на початку свого формування. Відомість про виплату жалування засвідчує певну інтегрованість службовців арсеналу до складу артилерійської команди.

Перша артилерійська обслуга київського гарнізону у 1654 р. налічувала 5 пушкарів [24, с. 354]. У 1658 р. їх нараховувалося 20 [25, с. 219], а через 3 роки – 31 [26, с. 329]. У 1665 р. у складі київського гарнізону зазначено 40 “пушкарів, целовальників” [27, с. 235]. Очевидно з 60–х років XVII ст. і до початку XVIII ст. чисельність київських пушкарів коливалася в межах 35–60 чол. Так, зокрема у 1677 р. їх у складі київського гарнізону нараховувалося 47 чол. [28, с. 118–119], у 1684–1685 рр. – 35 [29, с. 17], 1695 р. – 56 чол. [30, с. 897], 1700 р. – 48 чол. [31, с. 32], у 1706 рр. – 31–34 чол. (у документі зазначено зміни у складі протягом року) київських і 8–15 чол. севських пушкарів [18, арк. 3зв–4, 5зв–6зв, 10зв, 24зв–25зв].

За даними 1718 і 1727 рр. київська артилерійська команда нараховувала 126 чол. [32, с. 16; 21, с. 161]. Згідно відомості про виплату жалування за першу третину 1734 року, в Києві несло службу 148 чол. Артилеристів [11, арк. 16–17, 27зв, 18–20зв]. Разом з ними жалування отримали 10 чол. з гарнізонів Переяслава, Чернігова і Переволочни, що з якихось причин несли службу саме в Києві. Окрім того, у відомості про виплати жалування зазначено 34 артилеристів гарнізону м. Біла Церква, переведених до міста з київського гарнізону [11, арк. 12]. Таким чином, чисельність артилерійської команди київського гарнізону у 1734 р. складала 192 чол. Можна припустити, що особовий склад артилерійської обслуги Переяслава, Чернігова і Переволочни також був укомплектований за рахунок київської артилерійської команди. Зазначені фортеці були “приписними” до гарнізону м. Києва: їхні залоги формувалися за рахунок особового складу київських гарнізонних частин. Врахувавши чисельність артилеристів “приписних фортець”, отримаємо підсумкову цифру 353 чол. [11, арк. 12–13, 16–17, 19–20, 26–27, 34, 43, 46–47].

Подальше збільшення штату відбулося у 1765 р. Тоді було встановлено штати для 64 фортець, згідно яких чисельність київської артилерійської команди складала 423 чол. [14, с. 94–95]. Особовий склад частини було розподілено між двома київськими фортецями: у Печерській несло службу 291 чол., у Старокиївській – 132 чол. Чисельність київської артилерійської команди була найбільшою серед команд фортець Київського департаменту [14, с. 94–95].

Таблиця 1

Штатна чисельність артилерійських команд Київського департаменту за штатом від 1765 р.

Назва фортеці	Чисельність артилерійської команди	
Печерська	291 чол.	Разом у Києві 423 чол.
Старокиївська	132 чол.	
Чернігівська	61 чол.	
Переяславська	52 чол.	
Переволочанська	159 чол.	
Білгородська	49 чол.	
фортеці Української лінії	291 чол.	
Св. Єлизавети	277 чол.	
Самара	96 чол.	
Тор	39 чол.	
Ізюм	45 чол.	
Бахмут	74 чол.	
Мглин	76 чол.	

Станом на 1796 р. артилерійська обслуга київської залоги нараховувала 281 чол. (без технічного персоналу) [16, арк. 20зв]. Як, бачимо тенденція до зростання чисельності артилерійських служителів у складі російської залоги в м. Києві мала місце протягом усього розглянутого періоду. Якщо перші артилеристи становили менше 1% від особового складу гарнізону (5 гармашів із 2605 чол. всієї залоги) [24, с. 354], то у XVIII ст. пропорція збільшується і на 60–ті роки XVIII ст. досягає 10%. Тенденція росту чисельності артилеристів у складі гарнізону унаочнюють дані таблиці.

Таблиця 2

Чисельність артилерійської обслуги київського гарнізону у другій половині XVII–XVIII ст.

Рік	Чисельність
1654	5 чол.
1658	20 чол.
1661	31 чол.
1665	40 чол.
1677	47 чол.
1684	35 чол.
1695	56 чол.
1700	48 чол.
1718	126 чол.
1727	126 чол.
1734	192 чол.
1765	423 чол.
1796	281 чол. (без технічного персоналу)

Таким чином, важливе стратегічне положення Києва у другій половині XVII–XVIII ст. змушувало російський уряд постійно дбати про бойовий потенціал гарнізону, що проявилось у будівництві і реконструкції фортець, утриманні значного військового контингенту, забезпеченні гарнізону сучасною і багаточисельною артилерією, яку обслуговували кваліфіковані спеціалісти. Саме тому Київ став центром одного із артилерійських департаментів, а гарнізонна артилерійська команда у місті була найчисельнішою на українських землях, що входили до складу Російської імперії.

Список використаних джерел

- Чернов А. В. Вооруженные силы Русского государства XV–XVII веков / А. В. Чернов. – М., 1954.
- Бескровный Л. Г. Русская армия и флот в XVIII веке / Л. Г. Бескровный. – М., 1958.
- Бранденбург Н. Е. Материалы для истории Артиллерийского управления в России. Приказ артиллерии (1700–1720) / Н. Е. Бранденбург. – СПб., 1876.
- Столетие военного министерства: 1802–1902. – СПб. – Ч. 1. – Кн. 1.: Главное артиллерийское управление (Исторический очерк).
- Левыкин А. Русские городовые пушки второй половины XVII века / А. Левыкин // Вопросы истории. – 1985. – № 3.
- Ракитин А. С. Служилые люди “пушкарского чину” города Севска в XVI – первой половине XVII века / А. С. Ракитин // Война и оружие. Новые исследования и материалы. Вторая Международная научно–практическая конференция 18–20 мая 2011 г. – СПб., 2011. – Ч. II.
- Дело о предоставлении квартиры в г. Киеве генерал–майору Чиркову (1759 г.). – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 3291.
- Дело об увольнении в отставку по старости и состоянию здоровья солдат (артиллерийской и инженерной команд) Киевского гарнизона. – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 2357.
- Баіов А. Русская армия в царствование императрицы Анны Иоановны. Война России с Турцией / А. Баіов. – СПб., 1906. – Т. 1.
- Указы Петра I, Сената, Главной артиллерийской канторы и др. (1723 г.). – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 56.
- Определение канцелярии прапорщику Флижникову о выплате жалованья жене умершего майора Фондерберка; о покупке лошадей для ремонтных работ в Киево–Печерской крепости и др. (1734 г.). – ЦДІАУК. – Ф. 1104. – Оп. 1. – Спр. 6.
- Именные списки на выдачу жалованья артиллерийской команде Киевского гарнизона (1765–1766 гг.). – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 4641.
- Дело об уплате денежных сумм купцами роскольничей слободы с.Клинцов вместо поставки материалов для артиллерийской команды (1778 г.). – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 8633.
- ПСЗ. – СПб., 1830. – Т. 43. – Кн. 1. – Отд. 1.
- Ведомости и рапорты о личном составе киевских гарнизонных школ за первую половину 1771 г. – ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 6569.
- Дело по описи № 12 Киевского инженерного управления по строительной части с предоставлением полного формуляра Киевской крепости с летописью с. 1886 г. – ЦДІАУК. – Ф. 1436. – Оп. 2. – Спр. 19.
- Выписка из книг Киевского повья под № 494 7174 (1666) года. – ІР НБУВ. – Ф. 2. – Спр. 1482.
- Росписной список г. Киева 1706 года. – ЦДІАУК. – Ф. КМФ – 40. – Оп. 1. – Спр. 13.
- Рапорт об изготовлении лафетов для морских пушек, присланных в крепость; ведомость о наличии артиллерии в крепости. – ІР НБУВ. – Ф. IX. – № 244–250.
- Записка Петра Великого о фортециях // Русская старина. – 1870. – Т. 1.
- Кирилов И. Цветущее состояние Всероссийского государства / И. Кирилов. – М., 1977.
- Описи Київського намісництва 70–80-х рр. XVIII ст. – К., 1989.
- Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII–XIX веков / О. В. Ситкарева. – К., 1997.
- Акты ЮЗР. – СПб., 1878. – Т. 10.
- Акты ЮЗР. – СПб., 1892. – Т. 15.
- Акты ЮЗР. – СПб., 1872. – Т. 7.
- Акты ЮЗР. – СПб., 1867. – Т. 5.
- Гордон Патрик. Дневник (1677–1678) / П. Гордон. – М., 2005.
- Гордон Патрик. Дневник (1684–1689) / П. Гордон. – М., 2009.
- Росписной список м. Киева 1695 р. // Доба Гетьмана Івана Мазепи в документах. – К., 2008. – Т. 1.
- Лебединцев П. Г. “Росписной список” г. Киева 1700 г. / П. Г. Лебединцев // ЧІОНЛ. – К., 1892. – Кн. VI. – Отд. III.
- Мышлаевский А. Крепости и гарнизоны южной России 1718 года / А. Мышлаевский. – СПб., 1897.

References

- Chernov A. V. Vooruzhennyye sily Russkogo gosudarstva XV–XVII vekov / A. V. Chernov. – M., 1954.
- Beskrovnyj L. G. Russkaya armiya i flot v XVIII veke / L. G. Beskrovnyj. – M., 1958.
- Brandenburg N. E. Materialy dlya istorii Artillerijskogo upravleniya v Rossii. Prikaz artillerii (1700–1720) / N.E. Brandenburg – SPb., 1876.
- Ctoletie voennogo ministerstva: 1802–1902. – SPb. – Ch. 1. – Kn. 1.: Glavnoe artillerijskoe upravlenie (Istoricheskij ocherk).
- Levykin A. Russkie gorodovye pushkari vtoroj poloviny XVII veka / A. Levykin // Voprosy istorii. – 1985. – № 3.
- Rakitin A. S. Sluzhilye lyudi “pushkarskogo chinu” goroda Sevsk v XVI – pervoj polovine XVII veka / A. S. Rakitin // Vojna i oruzhie. Novyye issledovaniya i materialy. Vtoraya Mezhdunarodnaya nauchno–praktichnaya konferenciya 18–20 maya 2011 g. – SPb., 2011. –Ch. II.
- Delo o predostavlenii kvartiry v g.Kieve general–majoru Chirkovu (1759 g.). – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 3291.
- Delo ob uvolnenii v otstavku po starosti i sostoyaniyu zdorov'ya soldat (artillerijskoj i inzhenernoj komand) Kievskogo garnizona. – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 2357.
- Baiov A. Russkaya armiya v carstvovanie imperatricy Anni Ioanovni. Vojna Rosii s Turciej 1736–1739 / A. Baiov. – SPb., 1906. – T. 1.
- Ukazy Petra I, Senata, Glavnoj artillerijskoj kontory i dr. (1723 g.). – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 56.
- Operedelenie kancelyarii praporshhiku Flizhnikovu o vyplate zhalovan'ya zhene umershego majora Fonderberka; o pokupke loshadej dlya remontnyx rabot v Kievo–Pecherskoj kreposti i dr. (1734 g.). – CDIAUK. – F. 1104. – Op. 1. – Spr. 6.
- Imennyye spiski na vydachu zhalovan'ya artillerijskoj komande Kievskogo garnizona (1765–1766 gg.). – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 4641.
- Delo ob uplate denezhnyx summ kupcami roskol'nichej slobody s.Klincov vmesto postavki materialov dlya artillerijskoj komandy (1778 g.). – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 8633.
- PSZ. – SPb., 1830. – T. 43. – Kn. 1. – Otd. 1.
- Vedomosti i raporty o lichnom sostave kievskix garnizonnyx shkol za pervuyu polovinu 1771 g. – CDIAUK. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 6569.
- Delo po opisi № 12 Kievskogo inzhenernogo upravleniya po stroitel'noj chasti s predostavleniem polnogo formulyara Kievskoj kreposti s letopis'yu s. 1886 g. – CDIAUK. – F. 1436. – Op. 2. – Spr. 19.
- Vypiska iz knjig Kievskogo povyt'ya pod № 494 7174 (1666) goda. – ІR NBUV. – F. 2. – Spr. 1482.
- Rospisnoj spisok g. Kieva 1706 goda. – CDIAUK. – F. KMF – 40. – Op. 1. – Spr. 13.
- Raport ob izgotovlenii lafetov dlya morskix pushek, prislannyx v krepost'; vedomost' o nalichii artillerii v kreposti. – ІR NBUV. – F. IX. – № 244–250 (247).
- Zapiska Petra Velikogo o fortēcijax // Russkaya starina. – 1870. – T. 1.
- Kirilov I. Cvetushhee sostoyanie Vserossijskogo gosudarstva / I. Kirilov. – M., 1977.
- Opisy Kyyviv'skoho namisnytstva 70–80-kh rr. XVIII st. – K., 1989.
- Sitkareva O. V. Kievskaya krepost' XVIII–XIX vekav / O. V. Sitkareva. – K., 1997.
- Akty YuZR. – SPb., 1878. – T. 10.
- Akty YuZR. – SPb., 1892. – T. 15.
- Akty YuZR. – SPb., 1872. – T. 7.
- Akty YuZR. – SPb., 1867. – T. 5.
- Gordon Patrik. Dnevnik (1677–1678) / P.Gordon. – M., 2005.
- Gordon Patrik. Dnevnik (1684–1689) / P.Gordon. – M., 2009.
- Rozpysnyy spysok m. Kyveva 1695 r. // Doba Het'mana Ivana Mazepy v dokumentakh. – K., 2008. – T. 1.
- Lebedincev P. G. “Rospisnoj spisok” g. Kieva 1700 g. / P. G. Lebedincev // ChIONL. – K., 1892. – Kn. VI. – Otd. III.
- Myshlaevskij A. Kreposti i garnizony yuzhnoj Rossii 1718 goda / A. Myshlaevskij. – SPb., 1897.

Nazarenko V. N., postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kiev), NazarenkoWad@gmail.com

Artillery formations of Kiev garrison (second half of XVII–XVIII centuries): management, organization, personnel

The article deals with the artillery units of Kiev garrison (second half of XVII–XVIII century). The evolution of administration of garrison artillery during this period is analyzed. The specific submission of Kiev garrison artillery command is determined. Names of artillery commanders of the Kiev command in the XVIII century based on unpublished sources are established and command's division into separate structural parts is reconstructed. Duties of personnel of artillery units of Kiev garrison is investigated. The dynamics of the number of artillerists consisting Kiev garrison in the second half of XVII–XVIII centuries is established. It is emphasized that the share of artillerists consisting Kiev garrison increased from less than 1% in the middle of XVII century to 10% at the end of XVIII century.

It is noted that the strategic position of Kyiv forced the Russian government to care for the combat potential of Kiev garrison, in particular – to provide a modern and a numerous artillery served by qualified personnel. It is stated that the artillery command of Kiev garrison was the biggest in Ukraine that was the part of the Russian Empire.

Keywords: Kyiv, garrison artillery, administration, cannons.

Назаренко В. Н., аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (Україна, Київ), NazarenkoWad@gmail.com

Артиллерийские формирования киевского гарнизона (вторая половина XVII–XVIII вв.): управление, организация, личный состав

Рассмотрены артиллерийские формирования киевского гарнизона (вторая половина XVII–XVIII вв.). Анализируется эволюция системы управления гарнизонной артиллерией в рассматриваемый период. Определяется специфика подчинения артиллерийской команды киевского гарнизона. На основе неопубликованных источников устанавливаются имена командиров киевской артиллерийской команды в XVIII в. и реконструируется ее разделение на отдельные структурные подразделения. Выясняются обязанности личного состава артиллерийских формирований киевского гарнизона. Устанавливается динамика численности артиллеристов в составе киевского гарнизона во второй половине XVII–XVIII вв. Подчеркивается рост доли артиллеристов в составе киевского гарнизона от менее 1% в середине XVII в. до 10% в конце XVIII в. Отмечается, что стратегическое положение Киева заставляло Москву постоянно заботиться о боевом потенциале киевского гарнизона, в частности – в обеспечении современной и многочисленной артиллерией, которую обслуживали квалифицированные специалисты. Отмечается, что артиллерийская команда киевского гарнизона была самой многочисленной на украинских землях, которые входили в состав Российской империи.

Ключевые слова: Киев, гарнизон, артиллерия, управления, канониры.

* * *

УДК 94 (470+571) “17”

Воловик О. В.
аспірантка кафедри історії Росії, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ), volovik-olga@yandex.ru

**Вплив аномальних явищ природи
на хід військових операцій на території
Східної Європи XVIII ст.**

Проблема впливу природно-кліматичних умов при плануванні та веденні військових кампаній на сьогодні є недостатньо вивченою. При плануванні будь яких військових операцій воєначальникам завжди доводиться оцінювати та враховувати топографічні і кліматичні особливості місцевості, що особливо актуально було для XVIII ст. В статті зроблено спробу насамперед окреслити вплив та наслідки непередбачених природно-кліматичні факторів на плани командувачів російської армії під час військових подій на території Східної Європи. Дослідження показало, що природа у більшості випадків допомагала росіянам стримувати зазіхання на їх території, в такій же мірі вона шкодила намірам останніх розширити свої території за рахунок сусідів.

Ключові слова: клімат, військо, дощі, мороз, епідемія

При плануванні будь яких військових операцій абсолютно необхідно враховувати природні фактори. Зрозуміло, що у XVIII ст. в період завоювань та розширення територій Російської імперії воєначальникам при плануванні бойових дій доводилось оцінювати та враховувати характер місцевості, погоди, інші природні особливості. Вдале використання природної ситуації допомагало вирішити хід бою на свою користь, а от збіг

несприятливих погодних умов навпаки міг призводити до поразки. Часто саме існування якихось специфічних природних особливостей само по собі забезпечувало від нападу певні території. Врахування топографічних і кліматичних особливостей відіграло важливу роль при зіставленні плану військових дій. Натомість непрогнозовані природно-кліматичні аномалії вносили часто суттєві корективи у ведення бойових операцій.

Проблема впливу природно-кліматичних умов при плануванні та веденні бойових операцій на сьогодні є недостатньо вивченою. Більшою мірою означене питання епізодично згадується дослідниками при аналізі окремо взятих військових походів [1; 2; 8; 9; 14]. Наше завдання продемонструвати якою мірою аномальні явища природи та їх наслідки впливали на окремо взяті бойові операції на території Східної Європи.

На початку XVIII ст. під час Північної війни погодні явища у повній мірі продемонстрували свій вплив на хід військових дій. Так проливні дощі влітку, які тривали 15 днів значно ускладнили просування шведської армії, очолюваної генералом Лібекером до Петербургу 1708 р. Особливою суворістю відрізнялась зима 1708-09 рр., коли на території України розгорнулись військові дії в період Північної війни [1, с. 252]. Під час просування територією України армія Карла XII на шляху до Гадяча змушена була декілька днів пробути під відкритим небом. Морози стояли настільки сильні, що багато солдат замерзло насмерть або повідморожувало собі кінцівки [12, с. 57]. Число подібних хворих було настільки великим, що всі дома Гадяча були перетворені на шпиталі. В кінці грудня морози посилювались на стільки, що не було можливості руху, і шведам довелося зупинитися на квартирах поблизу Зинькова. Користуючись відсутністю шведів генералу російської армії Алларту вдалося заволодіти Ромнами. Не лише морози стали в цій кампанії на перешкоді шведському королю. В середині лютого через страшенну відлигу всі ріки вийшли із берегів і Карл XII відмовився від подальшого просування до Коломаку, і з великими труднощами ледь встиг перебратися назад за р. Ворскла [9, с. 51]. Успіхи російських військ, не без сприяння природних катаклізмів, в окремо взятих протистояннях призвели до перемоги росіян в кампаніях 1708-1709 рр.

Знову ж такі проливні дощі в січні 1713 р., аномальні для цієї пори року, розмили дороги і завадили просуванню шведської армії вже на території Голштинії: “такаябылавязкая грязь, что не что не только всех солдат обувъстачило, но и у многих лошадей-подковывыдрало”. В наслідок цього шведи в битві під Гумузом втратили близько 300 осіб полоненими та 13 вбитими, росіяни ж втратили лише 2 вбитими та 5 пораненими [14, с. 421].

Однак природа ніколи не займає політичних позицій. Прикладом того, як кліматичні умови завадили вже російській армії була облога росіянами Нарви 1700 р. під керівництвом іноземця ген. Алларта. На початку жовтня через безперервні дощі, холод і нестачу продовольства просування операції йшло дуже повільно. Лише 20 жовтня встигли озброїти батареї і почалось бомбардування фортеці, що тривала два тижні. На початку листопада на військовій раді було вирішено зупинити обстріл і чекати підвезення продовольства та військових припасів. Між тим дороги від

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Саманцов О. П. Трудова міграція XIX ст. та її вплив на розвиток виробничих сил кам'яновугільної металургійної промисловості Південно-Східної України.....	5
Назаренко В. М. Артилерійські формування київського гарнізону (друга половина XVII–XVIII ст.): управління, організація, особовий склад.....	9
Воловик О. В. Вплив аномальних явищ природи на хід військових операцій на території Східної Європи ХУШ ст.....	13
Варивоода К. С. Пріоритетні науки напрямки академіка В.Я. Данилевського в галузі електрофізіології (кінець XIX – 30 рр. XX століття).....	16
Вітковський С. І. Учений-гігієніст В. В. Удовенко (1881–1937 рр.) – видатний представник етосу української наукової інтелігенції.....	19
Березняк Я. В. Внесок земств Таврійської губернії в справі розвитку тютюництва та виноградарства регіону (кінець XIX – початок XX ст.).....	23
Католик А. В., Панченко В. І. Протиепідемічна діяльність земських зборів Чернігівської губернії у 1915–1917 рр.....	28
Делія О. В. "...Настанет период и нас, "бывших людей", будут уважать и будут считаться с нами": аспекти радянської соціальної політики 20–30-х років XX ст.....	32
Маркова С. В. Уніфікація свідомості сільських дітей засобами впливу ідеологічної та освітньо-виховної систем СРСР, УСРР у 1920-х – на початку 1930-х рр.....	34
Придибайло О. М. Голод 1921–1923 рр. серед національних меншин на українських землях.....	40
Ситнікова А. С. Сорто-насінове управління Цукростесту (1921–1927 рр.): організаційний аспект.....	41
Головченко В. І. Голодомор 1932-1933 рр. в історичній і національній пам'яті.....	46
Лук'яненко О. В. Браковані олівці від Укрмузтресту та дрова за 300 кілометрів: матеріальні труднощі повоєнних педінститутів УРСР.....	53
Майдебуря О. П. Передумови формування радіобіологічних досліджень у Харкові та початковий період їх становлення.....	56
Васильчук Г. М., Бондаренко В. Г. Козацькі колабораціоністські формування на окупованих територіях України у 1941–1944 рр.....	61
Гула Р. В. Роль та місце радянського патріотизму в організації роботи евакуйованих підприємств на сході країни у 1941–1942 рр.....	66
Дем'яновський О. Ю. Діяльність галузевих науково-дослідних установ у контексті становлення теорії та методології вітчизняної плеїмінної справи.....	68
Гурбанова С. А. Становлення регіонального співробітництва Азербайджанської республіки і республіки Україна.....	71
Домбровська Л. М. Нормативне підґрунтя участі національних меншин у громадсько-політичній діяльності України в кінці 80-х – на початку 90-х років XX століття.....	74
Сокирська В. В. Російсько-український кордон: радянська спадщина сучасних проблем.....	79
Самойленко Т. І. Кінематограф – мистецтво XX століття.....	83
Лукашенко А. І. Полювання на Диявола та аналіз трансформації образу жінки в повсякденній історії Західної Європи.....	87
Назарлі А. Е. Злочини і безчистства XI Червоної Армії в Шамахінському повіті.....	91
Джус Ю. Я. Особливості процесу технологічного оновлення підприємств ФРН (1950-ті – 1970-ті рр.).....	94
Діденко В. Еволюція екологічного напрямку в культурній антропології США в кінці XX – на початку XXI ст.....	97
Гулієва Р. Б. Короткий огляд історії албанського етносу.....	101
Акберов Г. Розвиток національно-духовної цінності в першому періоді політичної діяльності Г.Алієва в Нахчівані.....	104
Богданова Т. Г. Британські інтереси на Далекому Сході наприкінці XIX ст.: економічний аспект.....	106
Серяков О. А. Історіографія реформи адвокатури 1864 р. в Російській імперії: стан наукової розробки теми.....	108
Зінченко П. В. Судові справи Київської судової палати як історичне джерело дослідження історії національних рухів у Російській імперії.....	111
Бірюкова Х. В. Російська Православна Місія в Кореї: до питання історіографії.....	115
Довган Ю. Л. Дослідження українського опитання на Паризькій мирній конференції в українській історіографії.....	119
Підгайна Т. М. Суспільно-політична та науково-організаційна діяльність К.І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історіографічний аспект.....	125
Постика І. О. Діяльність жіночих організацій на сторінках газет Західної України (1948–1953 рр.).....	129
Адамська І. Г. Графіка обкладинок і титульних сторінок української радянської медичної періодики 1920-х років.....	

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Філіпенко М. І. Функціоналізм та нейрофілософія: порівняльний аналіз дослідницьких стратегій.....	142
Коваль Т. І. Раціоналізм і гуманізм в сучасній світоглядній парадигмі.....	145
Компанієць Л. В. Ідея реінкарнації у просторі соціогуманітарного дискурсу.....	147
Філіппов В. Л. Проблема істини в смислово-полікартині світу.....	153
Євресєва О. А. До питання про гуманістичну традицію.....	156
Ігнат'єв В. А. Енергійний дискурс некласичної онтології.....	158
Кузьміченко І. О. Майстерність: від іманентного до трансцендентного.....	162
Куценко В. В. Час як екзистенційний ресурс особистості.....	168
Отюцкий Г. П. Об'єкт інформаційної антропології: людина як інформаційна система.....	169
Додонова В. І. Цінність як складово-апоствнекласичної соціальної раціональності.....	173
Лаптінова Ю. І. Інтерактивні контакти як фактор параструктурності соціальності.....	176
Грекова В. С. Творчість та креативність: синкретичний зв'язок.....	180
Попович О. В. Соціалізація особистості як адаптація.....	183
Гойман О. О. Функції соціальної міфології (історико-філософський аспект).....	187
Марченко О. В., Бондаренко М. О. Ідея демократії в Україні: філософсько-правова рефлексія.....	192
Сила В. Г. Концепт громади: міждисциплінарний та соціально-філософський контекст.....	196
Коноваленко-Монзолевська Н. В. Філософське обґрунтування забезпечення свободи слова: "від критики ідеології" до "управління спільним".....	201
Попов В. Б. Диверсифікація суспільної макроеволюції: Східнохристиянська світсоціетальність як еволюційний концептуальний дискрет. Стаття 1. Візантійський варіант.....	205
Годзь Н. Б. Проблеми медицини та футурології.....	209
Калуґа В. Ф. Природа статі та її властивості в світлі езотеричного досвіду; роль ініціації в становленні статі.....	213
Богачов А. Л. Щодо концепції виживання.....	217
Владдєнова І. В. Вплив екстернальних й інтернальних факторів на трансформаційні процеси в науці.....	221
Гайворонюк Н. В., Приймак Б. І. Світогляд Василя Розанова в контексті етики благоговіння перед життям.....	225
Асадова М. Просвітницька діяльність ЮсифзїяТалибзаде.....	229
Колінько М. В., Скірґач В. М. Буття людини у період культурної трансформації (репрезентація концепції Е. Дюркгейма).....	232
Костильова Н. В. Формування "церковного міфу" про Л.Н. Толстого: православне осмислення його філософії і особистості.....	235
Кухарець Т. І. Суб'єкт та об'єкт бажання в філософії Гегеля.....	240
Мельник В. В. Екзистенціал самотності у філософській прозі Анатолія Федя.....	245
Туренко О. С. Зміна ракурсу страху в політичній філософії Ш.–Л. Монтеґ'є.....	248

Політюк А. П. Становлення неформальної логіки: аналіз поглядів Р. Джонсона і Е. Блейра.....	251
Юрченко Л. І., Костенко А. А. Етика даосизму в контексті китайської культури.....	255
Домніч С. П. Міжкультурна комунікація як соціокультурний феномен: філософсько-антропологічний вимір.....	259
Макаренко Л. Л. Інформаційне суспільство як транслятор інформаційної культури: філософський аналіз.....	267
Лугуценко Т. В. Культурний простір і простір культур у сучасній інформаційній цивілізації.....	273
Сайтарли І. А. Тема "Едипа" у постмодерній філософії.....	279
Сенченко А. Я. Смилова домінанта культури: філософський контекст.....	283
Поцюрко О. Ю. Дискурс національної свободи у творі "Історія Русів".....	288
Гарбар Г. А. Підготовка кадрів сфери туризму в контексті болонського процесу.....	292
Алієва М. Т. Становлення і розвиток диригентсько-хорового виконавства та диригентських кадрів в Азербайджані.....	296
Скородумова О. Б. Соціокультурні детермінанти стратегій "м'якої сили" в умовах інформаційної війни.....	300
Сладкевич Н. В. Філософсько-естетичний аналіз дизайну як форми масового мистецтва.....	303
Титар О. В. Етнічний та етичний вибір: філософсько-антропологічний вимір ідентичності.....	308
Меліков І. М. Культура діалогу культур як необхідність історії.....	311
Ісмаїлов І. А. Мистецтво Азербайджану в світових меридіанах в 80-х роках ХХ століття.....	315
Масаєв М. В. Осмислення герменевтики символічної мови балету в світлі концепції парадигмальних образів і символів епох, цивілізацій і народів.....	319
Задоянчук О. О. Інформаційно-просвітницька діяльність Української Православної Церкви.....	323
Калужская Е. В. "Релігійність" сектантства в епоху постмодерну.....	327
Косач Т. М. Релігійно-філософський діалог між конфесіями про відродження унії на Україні.....	331
Полович В. М. Православна духовна (богословська) освіта в Україні: аналіз сучасних проблем.....	335
Сазонов Д. І. Наслідки прийнятої на Помісному соборі 1961 року реформи як культурологічної трагедії Росії.....	338
Соломаха І. Г. Співвідношення віри та розуму в працях давньоруських книжників.....	343
Рупова Р. М. Духовна традиція Східного християнства: соціально-філософський ракурс.....	347
Матвєєв В. О. Компаративно-філософський аналіз підходів східної та західної медицини до проблеми здоров'я людини.....	351
Моллаєва Е. А. Соціально-педагогічна значимість вдосконалення внутрішньосімейних стосунків для досягнення гендерної рівності.....	355
Воробійова Л. С. Еволюція класичної парадигми освіти.....	358
Утюж І. Г. Визначення методологічних основ класифікації освітніх парадигм.....	362
Пашков В. В. Ідеал освіченості й цілі післядипломної педагогічної освіти.....	367

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Виговська О. С. Державна інформаційна політика: концептуальні засади формування та розвитку.....	371
Бешешко О. В. Причорномор'я в проєкції політики багатовекторності і нейтрального статусу України як моделі забезпечення безпеки.....	374
Денисюк С. Г., Савчук Є. Ю. Громадянське суспільство в Україні: проблеми і механізми розвитку.....	377
Куц Г. М. Специфіка електоральних пріоритетів виборців Харківщини: відлуння голодомору.....	381
Лозовий В. С. Інтернаціоналізація вищої освіти України: проблеми та перспективи.....	386
Конах В. К. Зарубіжний досвід функціонування друкованих та аудіовізуальних ЗМІ у контексті реформування медійної системи в Україні.....	388
Рафальський І. О. Самовизначення та самоорганізація.....	394
Матвійчук А. В. Самоврядні організації як елементи громадянського суспільства та принципи їх створення.....	397
Палагнюк В. О. Вплив безробіття на протестні настрої молоді.....	401
Климанська Л. Д. Специфіка політичного дискурсу соціальної проблеми.....	405
Риженкова Л. Структурна диференціація громадянського суспільства: партійна перспектива трансформаційних держав.....	409
Головчук О. В. Політичне телебачення: маніпулятивні прийоми та психологічний тиск.....	414
Гусейнова А. А. Конструктивістська концепція у зовнішній політиці.....	416
Костира І. О., Дікарев О. І. "PoliticaHermetica": "утопічний поворот" в політології, "культурний поворот" в міжнародних відносинах.....	419
Макаренко Л. П. Політична комунікація як визначальна складова демократичної політичної системи.....	425
Меженська О. В. Проблема державного перевороту в історії політичної думки.....	430
Шедяков В. Є. Можливості форсайт-програмування в реалізації завдань соціокультурної мобілізації.....	436
Пасічник Н. С. Еволюція американської політики щодо Куби за президентства Дж. Кеннеді.....	443
Худолій А. О. "Перезавантаження" риторики Б. Обами.....	447
Черник П. П. Україна-Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин.....	453
Гайданка Є. І. Еволюція інституту президентства Польської Республіки у період постсоціалістичної трансформації.....	458
Дьомочко М. С. Вплив енергетичної складової на формування зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Південний Судан.....	461
Капируля М. В. Ракетні програми Північної Кореї, Ірану, Пакистану та Сирії.....	468
Корюкалов М. В., Васильченко О. М. Австралія та КНР: вірні супротивники чи вимушені партнери?.....	471

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Масаєв М. В. Духовне обличчя В. І. Вернадського як парадигмального символу в контексті культурологічного аналізу епістолярної спадщини. Рецензія на монографію: Берестовская Д. С. Духовный облик В. И. Вернадского: культурологический анализ эпистолярного наследия / Д. С. Берестовская, А. В. Синичкин. – Симферополь : ИТ "Ариал", 2013. – 212 с.....	475
--	-----

 CONTENT

HISTORICAL STUDIENS

Samantsov A. P. Labour migration in the XIX and its influence on the development of the productive forces of coal metallurgical industry Southeast Ukraine.....	5
Nazarenko V. N. Artillery formations of Kiev garrison (second half of XVII–XVIII centuries): management, organization, personnel.....	9
Volovik O. V. The effect of anomalous phenomena in the course of military operations on the territory of Eastern Europe of the 18th century.....	13
Varyvoda K. S. Academician V. Ya. Danylevsky's scientific priority directions in electrophysiology field (end of XIX – 30-ies of XX century).....	16
Vitkovskiy S. I. The scientist and higienist V. V. Udovenko (1881–1937) – outstanding representative of Ukrainian scientific intelligence ethos.....	19
Bereznjak Y. V. Zemstv influence of Tauride province on development tobacco-growing and region of wine (end XIX – early XX).....	23
Katolyk A. V., Panchenko V. I. Antiepidemic Activity of Zemstvo Meetings of Chernihiv Guberniya during 1915–1917.....	28
Deliya O.V. “The time will come and “have-beens” will be respected and will take them into”: aspects of Soviet social policy 20–30th years.....	32
Markova S. V. Unification of consciousness of rural children by means of the impact of the ideological and educational system of the USSR and the Ukrainian SSR in the 1920s – early 1930s.....	34
Prydybaylo O. M. The famine of 1921–1923 years among national minorities in Ukrainian territory.....	40
Sytnikova A. S. Variety–seed management of Sugartrest (1921–1927): organizational aspect.....	41
Holovchenko V. I. Holodomor of 1932–1933 in historical memory and national.....	46
Lukyanchuk O. V. Defective pencils from the Ukrainian musical trusts and wood for 300 kilometers away: the postwar financial difficulties of pedagogical institutes in the Ukrainian Soviet Socialist Republic.....	53
Maydeburu A. P. The background of formation of radiobiological studies in Kharkov and initial period of their becoming.....	56
Vasylichuk G. N., Bondarenko V. G. Cossack units collaborated with the enemy in the occupied territories of Ukraine in 1941–1944.....	61
Gula R. V. The role and place of Soviet patriotism in the organization of the evacuated enterprises in the east in 1941–1942.....	66
Demyanovskiy A. Yu. Activities of branch research institutions in the context of formation of the theory and methodology of native breeding work.....	68
Gurbanova S. A. Formation of regional cooperation of the Republic of Azerbaijan and the Ukraine.....	71
Dombrovskaya L. M. Normative base minority participation in political activity in Ukraine in the late 80's – early 90-ies of XX century.....	74
Sokirska V. V. Russian-Ukrainian border: the soviet legacy of contemporary issues.....	79
Samoylenko T. I. The cinema is an art of the XX century.....	83
Lukashenko A. I. Hunt on Devil and analysis of transformation of appearance of woman in everyday history of Western Europe.....	87
Nazarli A. A. Criminal and wifuly of XI Red Army in Shamakha crash.....	91
DzhysYu. Ya. Features of the process of technological renovation of enterprises of FRG (1950s – 1970s).....	94
Didenko V. The evolution of ecological direction in the cultural anthropology in the United States at the end of XX – the beginning of XXI centuries.....	97
Guluyeva R. B. A brief overview of the history of Albanian ethnoscience.....	101
Akberov G. Developing of the national–moral values in Nakhchivan in the first time of the HeydarAliyev's political authority.....	104
Bogdanova T. G. The British interests on Far East at the end of XIX century: economical aspect.....	106
Sierjakov A. A. Historiography of the bar reform in 1864 in the Russian Empire: scientific research results.....	108
Zinchenko P. V. Legal cases of the Kyiv Court chamber as a historical source of study of the national movements history in the Russian Empire.....	111
Biryukova K. V. Russian Orthodox Mission in Korea: to a historiography question.....	115
Dovgan Yu. L. Research of Ukrainian question at the Paris Peace Conference in Ukrainian historiography.....	119
Pidgayna T. M. K. I. Osmaka's political and scientifically–organizational activity (1890–1960) from development of agricultural skilled business in Ukraine: historiographic aspect.....	125
Postyka I. A. The activities of the women's organizations revealing on the pages of the Western Ukraine newspapers (1948–1953).....	129
Adamaska I. G. The graphic of covers and title pages of Ukrainian Soviet medical periodicals in 1920 th	133
Volkova O. Yu. The history of secret organizations in the Russian (first quarter of XIX century) in the scientific heritage of Mykhailo Drahomanov.....	137

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Filipenko M. I. Functionalism and Neurophilosophy: Comparative Analysis of Research Strategies.....	142
Koval T. I. Rationalism and humanity in a modern world outlook paradigm.....	145
Kompaniets L. V. Idea of reincarnation in space of sociohumanization discourse.....	147
Filippov V. L. The problem of verity in the semantic field of the world picture.....	153
Evreeva O. A. The question of human istictradition.....	156
Ignatyev V. A. Energy discourse in nonclassical ontology.....	158
Kuzmichenko I. O. Skill: from immanent to transcendental.....	162
Kutsenko V. V. Time as an existential resource of the individual.....	166
Otyutsky G. P. The objectof information anthropology: human as the information system.....	169
Dodonova V. I. The value as component of social postnonclassical rationality.....	173
Laptnova Y. I. Interactive contacts as a factor of parastructural sociality.....	176
Grekovala V. S. Arts and Creativity: syncretic relationship.....	180
Popovych O. V. Person's socialization as adaptation.....	183
Goyman O. A. The functions of social mythology (modern Ukrainian context).....	187
Marchenko O. V., Bondarenko M. O. The idea of democracy in Ukraine: philosophical and legal reflection.....	192
Syla V. Hr. The Concept of Community: an Interdisciplinary and Socio–Philosophical Context.....	196
Konovalenko–Monzolevska N. V. The philosophical justification of the freedom of speech: “ideology critique” to “governing the commons”.....	201
Popov V. B. Diversization of socialmacroevolution: East–Christian worldsocietality as evolutionary conceptual discrete. Article I. Byzantian variant.....	205
Godz N. B. The problems of the Medicine and the Futurology.....	209
Kaluga V. F. Nature of sex and its features through esoteric experience; role of initiation in sex formation.....	213
Bogachov A. L. On the concept of survival.....	217
Vladlienova I. V. Influence of external and internal factors on transformation processes in science.....	221
Gaivoronuk N. B., Pryjmak B. I. V. Rozanov's world–view in the context of ethics of the reverence for life.....	225
Asadova M. Educational activities Yusif ZiyaTalybzade.....	229
Kolinko M. V., Skyrtyach V. M. An exitance of a human in the period of the cultural transformation (representantion of the E. Durkheim concept).....	232
Kostyleva N. V. Creation of a “church of the myth” of L. N. Tolstoy: the Orthodox understanding of his philosophy and personality.....	235
Kuharets T. I. Subject and object of desire in Hegel's philosophy.....	240
Melnik V. V. Existential of loneliness in the phylosophical prose of Anatoliy Fed.....	245

Turenko O. S. Change the angle of fear in political philosophy S.–L. Montesquieu.....	248
Politiuk A. P. Informal Logic Formation: Looking into Ideas of Johnson and Blair.....	251
Yurchenko L. I., Kostenko A. A. Ethics of daosizm in the context of the Chinese culture.....	255
Domnich S. P. Intercultural communication as a socio-cultural phenomenon: philosophical–anthropological dimension.....	259
Makarenko L. L. Information society as translator of informative culture: philosophical analysis.....	267
Lugutsenko T. V. Cultural space and the space of cultures in modern civilization information.....	273
Sajtarly I. A. An “Oedipus” the mein the postmodern philosophy.....	279
Senchenko A. Ya. Semantic dominant of culture: the philosophical context.....	283
Potsyrko O. Y. The discourse of national freedom in the book “History of the Rus”.....	288
Garbar G. A. Training of personnels of sphere of tourism is in context of Bologna process.....	292
Aliyeva M. T. Formation and development choir conductor performance and orchestral conducting training in Azerbaijan.....	296
Skorodumova O. B. Sociocultural determinants of “the soft power’s” strategies in the conditions of an information war.....	299
Sladkevich N. V. Philosophical and Aesthetic Analysis of Design as a Form of Popular Art.....	303
Tytar O. V. Ethnic and ethic choice: philosophical–anthropological dimension of identity.....	308
Melikov I. M. Culture of dialogue of cultures as need of history.....	311
Ismailov I. A. Azerbaijan’s art in the meridian of the world in 80s in the 20 th century.....	315
Masayev M. V. A study of hermeneutics of the symbolic language of the ballet in the light of conception of paradigmal images and symbols of epochs, civilizations and nations.....	319
Zadoianchuk O. O. Information and education activities of Ukrainian Orthodox Church.....	323
Kaluzhskaya E. V. “Religiosity” sectarianism in the postmodern era.....	327
Kosach T. M. Religious–philosophical dialogue between confessions about the revival of the Union on Ukraine.....	331
Popovych V. M. Orthodox theological education in Ukraine, the analysis of current problems.....	335
Sazonov D. I. Consequences of the reforms adopted by the management of the parish local council in 1961 as a Russian cultural urological tragedy....	338
Solomacha I. G. Relationship between faith and reason in the writings of ancient Rus scribes.....	343
Rupova R. M. Spiritual tradition of Eastern Christianity: social-philosophical perspective.....	347
Matveev V. O. A comparative philosophical analysisl of approaches of the eastern and western medicine to the problem of human health.....	351
Mollaeva E. A. Social significance of improving educational intrafamily relations to achieve gender equality.....	355
Vorobyova L. S. The evolution of the classical paradigm of education.....	358
Utyuzh I. G. Definition of methodological foundations classification educational paradigms.....	362
Pashkov V. V. The ideal goal of education and postgraduate education.....	367

POLITICAL SCIENCES

Vygovska O. S. The governmebtal information policy: conceptual basics of formation and development.....	371
Bebeshko O. V. Black Sea region in the projection of multi–vector policy and the neutral status of Ukraine as a security model.....	374
Denysiuk S. G., Savchuk E. Y. Civil society in Ukraine: problems and mechanisms of development.....	377
Kuts G. M. Specifics of voters’ electoral priorities in Kharkiv region: echoes of the Holodomor.....	381
Lozovyi V. S. Internationalization of higher education Ukraine: problems and prospects.....	386
Konakh V. K. International experience of printed and audiovisual media in the context of media system reform in Ukraine.....	388
Rafalsky I. O. Self-determination and self-organization.....	394
Matviychuk A. V. Self-governing organizations as a part of the civil society, and the principles of their creation.....	397
Palagniuk V. A. The impact of unemployment on youth’s protest moods.....	401
Klymanska L. D. The Specificity of the political discourse of social problem.....	405
Ryzhenkova L. Structural differentiation of civil society: party perspective of transformational states.....	409
Golovchuk O. V. Politicaltelevision: manipulative techniques and psychological pressure.....	414
Huseynov A. A. Constructivist concept in foreign policy.....	416
Kostyrya I. A., Dikarev A. I. “Politica Hermetic”: “utopian turn” in political science, “cultural turn” in international relations.....	419
Makarenko L. P. Political Communication as a Defining Component of a Democratic Political System.....	425
Mezhenskaya O. V. The problem of a coup in the history of political thought.....	430
Shedyakov V. E. Foresight programming opportunities in realizing the tasks of socio–cultural mobilization.....	436
Pasichnyk N. S. The evolution of the U.S. policy on Cuba during government of J. F. Kennedy.....	443
Khudoliy A. O. “Reloading” of B. Obama Rhetoric.....	447
Chernyk P. P. Ukraine-Canada: current situation and perspectives of interstate relations.....	453
Haydanka Ye. I. Evolution of the Presidency in Poland in the Period of Postsocial Transformation.....	458
Domochko M. S. Influence of energy component on formation of the foreign policy priorities of the Republic of South Sudan.....	461
Kapyrula M. V. Missile Programs of the North Korea, Iran, Pakistan, Syria.....	468
Koryukalov M. V., Vasylichenko O. M. Australia and the PRC: devoted rivals or forced partners?.....	471

SCIENTIFIC LIFE

Masayev M. V. Spiritual Image of V. I. Vernadskiy as a Paradigm Symbol in the Context of Culturology Analysis of Epistolary Heritage. Review on a monograph: Berestovskaya D. S. Spiritual Image of V. I. Vernadskiy: Culturology Analysis of Epistolary Heritage / D. S. Berestovskaya, A. V. Sinichkin. – Simferopol : IT “Arial”, 2013. – 212 p.....	475
--	-----